

Kurtaklar haqida umumiy tushuncha va ularning poyada joylashishiga qarab xillari

Nurddinova Rohilaxon Baxtiyorjon qizi

Andijon Davlat Pedagogika instituti Aniq va tabiiy fanlar fakulteti biologiya
yo‘nalishi 1- bosqich 102 - guruh talabasi

Annotasiya : Kurtak - bu boshlang‘ich poya. Kurtaklar ikki xil bo‘ladi: generativ kurtak va vegetativ kurtak. Vegetativ kurtak o‘simliklarning boshlang‘ich bargli novdasidir. Generativ kurtak esa boshlang‘ich to‘pgul yoki guldir. Har qanday novda kurtakdan hosil bo‘ladi.

Kalit so‘zlar: Kurtak, vegetativ kurtak, generativ kurtak, apikal , lateral.

Kurtak — yuksak o‘simliklarning novda kurtagi. Kurtak. uchki qismida o‘shish konusi bo‘lgan boshlang‘ich poya va o‘zaro zich joylashgan har xil yoshdagi bargchalardan (vegetativ Kurtak.) yoki ular bilan birga o‘rnashgan boshlang‘ich gul va tuigullardan (generativ Kurtak.) iborat. Boshlang‘ich gul Kurtak. g‘uncha deyiladi. Qishlaydigan Kurtak. sirtidan qo‘ng‘ir qobiq (shakli o‘zgargan barglar) bilan qoplangan. Kurtak. novdaning uchida (uchki Kurtak.), barg qo‘ltig‘ida (barg Kurtak.) yoki poyaning boshqa qismlari, ildiz, ba‘zan barglarda (qo‘shimcha Kurtak.) bo‘ladi. Bahorda yozilmaydigan va novdada rivojlanmay turgan Kurtak. uyqudagi (yashirin) Kurtak. deyiladi. O‘simlik kesilganida yoki singanida bunday Kurtak.dan yangi novda o‘shib chiqadi. O‘simliklarning bu xususiyatidan bir tur o‘simlikni boshqa tur o‘simlikka payvandlashda foydalaniladi.

Kurtak - bu boshlang‘ich poya. Kurtaklar ikki xil bo‘ladi: generativ kurtak va vegetativ kurtak. Vegetativ kurtak o‘simliklarning boshlang‘ich bargli novdasidir. Generativ kurtak esa boshlang‘ich to‘pgul yoki guldir. Har qanday novda kurtakdan hosil bo‘ladi.

Terak, chinor, soxta kashtan, nastarin kabilarni kurtagi yirik; tut, tol, qayrag‘och, o‘rik, olma va boshqalarning kurtagi nisbatan mayda bo‘ladi. Ana shunday kurtaklarga qarab o‘simliklar turini aniqlash mumkin. Kurtaklar novdada ketma-ket, qarama-qarshi halqa hosil qilib joylashadi. Novdaning uchida joylashgan kurtaklar uchki kurtak, barg qo‘ltig‘ida joylashganlari yon kurtak deb ataladi. Shuningdek, qo‘shimcha kurtaklar (ildizda, bargda) ham bo‘ladi. Quyida ko‘pchilikka tanish manzarali o‘simlik – terakning kurtaklari bilan tanishamiz. Ular novdada ketma-ket joylashadi, eng uchidagi kurtak yirik, pastdagilari maydaroq bo‘ladi. Terakning kurtaklari tashqi tomondan pishiq qobiq (tangacha barg) bilan o‘ralgan. Bu qobiq ulami, ayniqsa, qishning qattiq sovug‘idan, kasallik tug‘diruvchi bakteriya, zamburug‘lardan saqlaydi.

Kurtak payvand — bir o‘simlik ka ikkinchi o‘simlikning kurtagini ulash, payvandlash usullaridan biri. Kurtak payvandda payvandtagga bitta kurtak ulanadi. Kurtak payvand iyul oxiridan sentabr o‘rtasigacha o‘tkaziladi. Kurtak payvand qilishdan 4—5 kun oldin ko‘chatzor sug‘oriladi, payvandtag ildiz bo‘g‘zidan 15—20 sm gacha barcha yon shoxlar olib tashlanib, ho‘l latta bilan tozalanadi. Kurtaklar hosilga kirgan, nav xususiyati yaxshi, sog‘lom daraxtlarning kun salqin vaqtda ke-silgan qalamchalaridan olinadi. Qalamchadagi barglar 0,5—1 sm band qoldirib kesiladi. Tayyor qalamchalar payvandlash vaqtigacha ho‘l chipta, poxol qabilarga o‘ralib, salqin joyda saqlanadi.

Payvandlash usuli: payvandtag po‘stlog‘i yog‘ochlik qismigacha 3 sm uzunlikda „T“ shaklida payvandlash pichog‘i bilan tilinadi, so‘ngra po‘stloq sal ochiladi, bu joyga bir oz yog‘ochlik qismi bilan kesib olingan kurtak o‘rnatiladi va chipta, polietilen plyonka bilan bog‘lanadi. Payvandlash ishi tugagach, ko‘chatzor qondirib sug‘oriladi. Ulangan kurtaklar 15—16 kunda tutadi. Tutgan kurtakdagi barg bandi tushgan bo‘ladi yoki barmoq bilan sal tegilsa, tushib ketadi; tutmaganda barg bandi qurib, kurtak po‘stlog‘i burishib qoladi. Bunday holda payvandtagning qarama-qarshi tomonidan qayta payvandlanadi. Payvand to‘tib ketgach, kurtak ulangan joydan yuqorisi erta ko‘klamda kesib tashlanadi. Vaycha payvand ham kurtak payvandga kiradi, bu usulda asosan, yong‘oq, anjir, pekan payvandlanadi.

Joylashuviga ko‘ra apikal va lateral kurtaklar ajralib turadi. Ikkinchisi kelib chiqishi bo‘yicha aksillar va adneksal bo‘lishi mumkin. Qo‘ltiq osti kurtaklari o‘sish konusiga ekzogen tarzda (tashqi tomondan) barg primordia qo‘ltig‘ida yotqiziladi. Uzoq vaqt davomida otmaydigan aksillar kurtaklari uyqu deb ataladi. Aksillar buyraklar birma-bir (yakka) yoki bir nechta (guruh) joylashgan. Qo‘shimchalar kurtaklari meristemaning faolligi tufayli poyaning istalgan qismida endogen tarzda paydo bo‘lishi mumkin. Ba‘zida tasodifiy kurtaklar barglarda hosil bo‘ladi va darhol tasodifiy ildizlar (bryophyllum) yoki piyoz (piyoz) bilan kichik kurtaklar nish beradi. Bunday qo‘shimcha kurtaklar zoti kurtaklari deb ataladi. Kurtaklar u erda joylashgan apikal meristemaning faolligi tufayli uzunligi, odatda cho‘qqisi bilan o‘sadi. Bundan tashqari, ko‘plab o‘simliklarning kurtaklari interkalar meristemaning o‘sishi tufayli sezilarli darajada cho‘ziladi. Agar kurtak bir xil apikal meristema tufayli cheksiz o‘ssa, bunday o‘sish monopodial deyiladi. Biroq, ko‘pgina o‘simliklarda apikal meristema cheklangan vaqt davomida, odatda bir vegetatsiya davrida ishlaydi. O‘lik apikal kurtaklarni lateral (simpodial o‘sish) bilan almashtirish qobiliyati katta biologik ahamiyatga ega. Bu o‘simliklarning hayotiylikini oshiradi. Yon kurtaklari kam rivojlangan va o‘lik apikal kurtaklari o‘rnini bosa olmaydigan o‘simliklar, agar poyaning tepalari shikastlangan bo‘lsa (masalan, ba‘zi palma daraxtlari) nobud bo‘ladi. Shuning uchun quruq (quruq) va sovuq iqlim sharoitida deyarli barcha ko‘p yillik o‘simliklar simpodial tarzda o‘sadi. Nam tropiklar monopodial o‘sadigan o‘simliklar bilan ajralib turadi.

Ba'zi o'simliklarda birinchi darajali o'qdagi lateral kurtaklar kam rivojlangan va lateral shoxchalar hosil qilmaydi. Bunday o'simliklarning shoxlanmagan poyasi bor (ko'pchilik palma daraxtlari, qovun daraxti, agava).

Vertikal o'sadigan kurtaklar tik, yopishgan, jingalak bo'lishi mumkin. Yerdan yotgan kurtaklar sudraluvchi deb ataladi. Agar sudraluvchi kurtaklar tasodifiy ildizlarni hosil qilsa, u sudraluvchi deyiladi. Shootlar o'sish yo'nalishini o'zgartirishi mumkin, keyin ular ko'tarilish, ko'tarilish deb ataladi.

Metamorfozlangan kurtaklar.

Ularning tashqi ko'rinishi ko'pincha zaxira mahsulotlar uchun idishning funksiyalarini bajarish, yilning noqulay sharoitlarini o'tkazish va vegetativ ko'payish bilan bog'liq.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. Botanika (o'simliklar morfologiyasi va anatomiyasi) M. I. Ikromov, X.N. Normurodov, A. S. Yuldashev.
2. Botanika (o'simliklar anatomiyasi va morfologiyasi) A.S. Dariyev, T.A. Madumarov, E.Y. Ro'zmatov.
3. Foydalanilgan veb sayt : w.w.w.uz.m.vikepediya.uz
4. w.w.w.Optolov.uz.